

Ѓорѓи МАЛКОВСКИ

НАДА БУТНИКОШАРЕВА (1919—1942)

Нада Бутникошарева е родена на 21 јануари 1919 година во Велес, во земјоделска фамилија¹. Таа е второ родено живо дете на Никола и Сута Бутникошареви. Покрај неа, фамилијата Бутникошареви ја сочинувале: татко и Никола, мајка и Сута, постариот брат Благој и од неа помалите браќа — Илија, Јове и Кире. Живееле во стара турска куќа, којашто се наоѓала над стариот градски часовник, лево од главниот пат којшто водел од центарот на градот кон црквата „Св. Пантеле“. Куќата Никола ја купил од една турска фамилија, во 1928 година. Предходно фамилијата живеела во една стара и дотраена, од плитари изградена куќа, во месноста „Бузаана“. Во таа куќа се родила и Нада². Целиот животен пат на Нада е поврзан со оваа куќа, во којашто го поминала најголемиот дел од својот живот³.

Нада била мило девојче, со крупни црни очи и кадрава коса, на нејзиното испакнато и округло лице секогаш се забележувала насмевка. Уште пред да заоди на училиште, неа ја красела дружељубивоста кон своите врснички. Затоа, таа постојано била во друштво со децата од маалото со кои никогаш не се карала. Во кругот на своите домашни ги поминала своите неповратни детски години⁴.

Во 1926/27 година Нада се запишала во прво одделение во училиштето „Св. Кирил и Методија“. Радоста била голема.

¹ Извод од матичната книга на родените во Титов Велес, за 1920/21.

² Сеќавање на Радевски Благоја, најстариот брат на Нада.

³ Куќата и денес, со некои мали измени го има зачувано својот изглед, па не беше тешко да се направи мал преглед со попрецизни информации.

⁴ Сеќавање на Радевски Благоја, Трајанка Анастасова-Ракова и други.

Првите букви од азбуката ги совладала брзо. Била меѓу првите ученици во класот коишто научиле правилно да читаат. После завршувањето на наставата ѝ помагала на својата мајка во домашните работи. Заедно со родителите работела и полесна земјоделска работа, помагајќи при копањето и прашењето на бавчата. Сето тоа не ѝ пречело да постигнува многу добри и одлични резултати во училиштето⁵.

Нада основното училиште го завршила во учебната 1930/31 година. Нејзината желба да го продолжи школувањето била голема. Сакала да се запише во гимназијата. Меѓутоа, тешката економска криза што го зафатила и Велес, оставила траги и врз фамилијата Бутникошареви. Татко ѝ Никола ја запишал Нада во тн. работничко училиште. Во училиштето, коешто траело три години, Нада го изучила кројачкиот занает. И покрај изучувањето на занаетот не престанала да покажува интерес и кон читањето. Го користела секој слободен момент да прочита книга или весник. Всушност, љубовта кон пишаниот збор ѝ помагала подоцна да ги разбере сите општествени процеси и движења, класно да се осознае и правилно идеолошки да се развие. Училиштето со одличен успех го завршила во 1934 година⁶. Неможејќи да се вработи, таа била принудена да седи дома и да им помага на родителите во земјоделските работи. Од тогаш во животот на Нада настапиле значајни пресврти исполнети со постојана борба за одржување на голата егзистенција и борбата против сите форми на угнетување.

*
* *

Во општата беспарица и неможноста да се најдат доволно материјални средства за опстанок, татко ѝ на Нада, Никола, бил приморан да продаде две ниви и неколку грла добиток. Но, и тоа не било доволно. Фамилијата сè повеќе запаѓала во долгови, а приходите од земјоделските производи и продавањето по некој литар млеко од козата, не биле доволни. Затоа Нада, по завршувањето на работничкото училиште, барала работа. Единственото место во градот каде што можело да се најде вработување бил монополот. Со денови чекала пред монополските врати за да биде примена на работа. Во почетокот на 1935 година во Монополот имало потреба од работна рака. Се пријавила и Нада. Била примена. Така започнала нејзината работа како општа работничка во Монополот⁷.

⁵ Уверение за завршено основно образование на Нада Бутникошарева, издадено од училиштето „Св. Кирил и Методија“, што се наоѓа во сопственост на Радевски Благоја.

⁶ Уверение за завршено занаетчиско училиште, се чува кај Вера Мирчева-Бабунска.

⁷ Секавање на Вера Мирчева-Бабунска.

Тешката работа во Монополот не ѝ пречела на Нада да работи совесно и ангажирано. Работела како сортирачка на тутун. Отворена, секогаш со насмевка на лицето и готова да помогне и на другите работнички, набргу се здобила со симпатии кај другите работнички. Од постарите работнички ги дознавала сите позначајни настани во градот и земјата. Монополските работнички и постарите работници, вклучени во работничките синдикати, во дискусиите ја објаснувале тешката положба на работниците и во другите објекти во градот, каде што состојбата била уште полоша. По дискусиите и разговорите водени со работниците во Монополот, Нада добила поблиска претстава за монополските работници коишто покрај изразито тешките работни услови, биле и без постојаен работен однос.

По завршувањето на сезонските работи во Монополот, во пролетта на истата година, Нада со поголем број работнички била отпуштена од работа. Отпуштањето од работа кај неа предизвикало револт и незадоволство што се претвориле во отпор насочен кон тоа за овие самоволија на монополската управа да бидат прекинати⁸. Според неа, единствениот начин и пат преку којшто требало да се остварат овие замислени идеи била организираната борба на целото работништво. Затоа и се вклучила во организираното движење во градот коешто имало свој континуитет во борбата за правилно решавање на социјалните и националните проблеми на народот.

*
* *

Како работник во Монополот, Нада се вклучила во сите настани што се одвивале во него. Учествовала и во бројните излети, вечеринки и приредби на коишто членовите на партијата од градот држеле предавања на теми со различни проблематики. На собираите Нада била редовно присутна, и со голем интерес ги слушала предавањата. Заедно со своите другарки, Вера Мирчева, Веса Дусниева, Коца Алчева и други, читала литература со напредна содржина каде што се опишувале животот на работничката класа и борбата за остварување на нејзините права. Преку Никола Бабунски, Орце Сребров, Трајко Капчев и другите активисти, редовно се снабдувала со литература и весници. Кон крајот на 1936 година самоиницијативно се вклучила во УРС-овите синдикати. Како членка на синдикатите се ангажирала за зачленување на поголем број лица во УРС-овите синдикати, посебно на жените работнички во Монополот⁹.

⁸ Исто.

⁹ Ивановска В(ера): Нада Бутникошарева беше бестрашен борец, Просветена жена, Скопје, јули—август 1980, 4.

За подобро запознавање со животот на работничката класа, Нада се трудела да дознае повеќе преку тогашната напредна литература. Под бледата светлина на газиената ламба читала делови од историјата на СРП(к), потоа делови од „Македонија и СССР“, „Зошто во СССР нема глад“ и др. Прочитаното Нада им го прераскажувала на пријателите и на работничките во Монополот. Збогатена со знаења од работничкото движење, таа на состаноците, организирани за време на вечеринките, со јасна мисла и оформена идеја ги искажувала своите мислења по однос на многубројните теми за разговор. Всушност, таа сè повеќе и поцврсто се вклучувала во редовите на работничкото движење, давајќи свој придонес во акциите организирани во градот. Така, за време на провалата во 1937 година, кога во Велес се затворени повеќе партиски активисти од повеќе места на Македонија, таа заедно со другите организирани лица носела храна, облека и други потребни нешта за затворениците. Во текот на првомајската прослава, организирана пред затворските сидини, масата народ, во чиешто предни редови била и Нада, ја пеела Интернационалата и Марсељезата, со што симболично, заедно со затворениците, бил прославен Први мај¹⁰.

И во наредните години активноста на Нада продолжила да се одвива со несмален интензитет. Особено забележително учество земала во текот на штрајковите на монополските работници. Била член на штрајкачкиот одбор за време штрајкот на монополските работници во април 1938 година. Се ангажирала целосно да ги запознае работниците со барањата на штрајкачкиот одбор, посебно меѓу жените работнички во Монополот. Благодарение на оваа нејзина активност, поголемиот дел од жените работнички активно се вклучиле во штрајкот. Членовите на штрајкачкиот одбор, во директните преговори со управникот на Монополот, енергично и без отстапки, ги поставиле барањата за подобрување на работните услови, за поголеми надници, и да не се отпуштаат работниците, како и други барања. Во текот на штрајкот Нада агитирала штрајкувачите да истраат во барањата, да не попуштат пред заканите на управата и др. Барањата биле прифатени. Меѓутоа тоа била маневра на управата на Монополот, затоа што по завршувањето на штрајкот започнала да ги отпушта од работа оние работници кои биле најгласни. Меѓу нив била и Нада. Едно утро, во средината на мај, по зло познатиот Вукашин не ѝ дозволил на Нада да влезе во Монополот. Тој ѝ соопштил дека била

¹⁰ Писмени секавања на Никола Бабунски, се чуваат во сопственост на авторот; Никола Кирков: Работничкото движење во Велес, Тетово, 1979. 28.

отпуштена од работа¹¹. Така управата на Монополот се справувала со сите тие кои биле против неа.

*
* *

Неможноста да најде вработување во Велес ја приморала Нада, во почетокот на есента 1938 година, да замине во Белград каде што се надевала дека ќе најде полесно вработување. Во Белград се сместила во близината на работничката населба до фабриката за чоколада „Шонда“. Била заедно со Трајко Капчев, Васа Капчева, Киро Димов, Орце Сребров, Вера Мирчева и др.

Таа, исто така, и во Белград не можела да најде постојано вработување, и била приморана да работи најтешки работи. Другарите ја помагале за да го одржи голиот живот. Учествовала на сите состаноци на коишто напредните активисти од цела Југославија дискутирале за тешката политичка ситуација во земјата и за ширењето на фашизмот во Европа. Затоа, како што се истакнувало во дискусиите, народот требало да се обедини во борбата против сè поголемото фашизирање на Југославија.

Во Белград Нада го збогатила своето револуционерно искуство со учеството на повеќето јавни настапи со белградските работници. Со восхит ги следела јавните протести на работниците против ненародниот режим и тешката економска ситуација. Меѓутоа, сè потешката економска состојба ја приморувала Нада да се врати во Велес. Немањето на постојано вработување и сигурно место на живеење, како и тешката здравствена состојба на мајка ѝ, ја принудиле, пред крајот на 1939 година, да се врати во родниот град¹².

Во Велес Нада продолжила со револуционерната активност. Учествовала во Јануарските демонстрации во 1939 година, со коишто се барало вработување на безработниците во Монополот. Во текот на трите дена, колку што траела демонстрацијата, целосно се ангажирала преку синдикалната организација да се остварат правата на невработените. Со цврсти раце го држела транспарентот на којшто пишувало за леб и работа, извикувајќи ги притоа гласно паролите против ненародната власт. Се наоѓала на чело на поворката од повеќе стотина граѓани кои демонстрирале низ велешките улици. Оваа нејзина активност за време на демонстрациите била забележана и од страна на полицијата. Во извештајот на штабот на Брегалнич-

¹¹ Никола Кирков-Милан Сланев: Бараме леб..., Титов Велес, 1959: Писмени секавања на Милан Сланев, се чуваат во лична сопственост на авторот.

¹² Вера Коробар: Нада Бутникошарева, Нова Македонија, Г. XVII, бр. 517 Скопје, 1961, 4.

ката дивизијска област во Штип, упатен до командантот на Третата армиска област во Скопје, а врз база на извештајот на водникот на велешкиот жандармериски вод, од 17 јануари 1939 година, покрај другите имиња, кои што учествувале во демонстрациите, со печатни букви е забележано и името на Нада Бутникошарева¹³.

Нада пројавила активност и во текот на прославата на Први мај во 1939 година. Преку УРС-овите синдикати се организирал масовен излет со учество на сите работници и граѓани од Велес. Нада била задолжена да агитира меѓу жените за тие на празникот да носат црвени марами, како и да им објаснува дека тој празник е општо работнички и се слави во целиот свет. Оваа акција во потполност успеала. На рамнината кај месноста „Св. Недела“, близу р. Тополка, се собрале преку илјада излетници. Тоа претставувало голем успех, бидејќи и покрај доаѓањето на жандармеријата и нивните обиди да ги откријат организаторите на оваа прослава, излетот се одржал без никакви инциденти. Нада и другите организатори ги храбреле излетниците тие да не се плашат и да не се разотидат, туку да истраат во организираната прослава на работничкиот празник¹⁴.

Плодната револуционерна активност на Нада придонела во 1939 година да биде примена во редовите на СКОЈ. Следната година, односно во 1940, Нада била примена и во редовите на Комунистичката партија на Југославија. За неа тоа претставувало големо признание, но и поголема обврска кон Партијата и нејзиното совесно извршување на поставените задачи. Посебна активност развила како член на Монополската партиска ќелија, каде што, во меѓувреме, повторно се вработила. Во ќелијата членувале: Борис Гонев, секретар, Васа Дусниева, Вера Мирчева, Јовче Чучук, Милан Сланев и Нада Бутникошарева¹⁵. Набргу потоа станала член и на МК на КПЈ за Велес, што бил во состав: Борис Гонев, Димче Мирчев, Борис Вишин, Маца Карбева и Нада Бутникошарева. Тоа за неа претставувало големо признание, коешто во наредните години сосема го оправдала, а било и поттик за натамошно нејзино уште позасилено дејствување. Така, во ноември 1940 година, учествувала во бојкотот на прославата, организирана од страна на српската власт, по повод 100-годишнината од изградбата на црквата „Св. Пантелејмон“. Организирала поголем број мла-

¹³ Документот целосно е објавен во книгата на Н. Кирков и М. Сланев Бараме леб... а се чува и во Воено Историскиот институт во Белград, к. 31, Ф. 1, рег. бр. 60, Штаб Брегалничке дивизиске области, поб. Г. об. 24 од 20.I 1939 година.

¹⁴ Н. Кирков — М. Сланев: Бараме леб... цит. д. 28, Н. Кирков: Работничкото движење во Велес, цит. д. 24.

¹⁵ Дискусија на Милан Сланев, Зборник Велес и Велешко во НОВ 1941, Титов Велес, 1973, 356.

динки за агитагија меѓу населението во градот за тоа да не присуствува на прославата. Заедно со другите комунисти и напредно ориентирани лица, на граѓаните им ја објаснувале целта на прославата којашто требало да се искористи уште еднаш за присвојување на македонската историја и негирање на македонскиот народ. Оваа пропаганда постигнала забележителен успех, бидејќи прославата не успеала во целост¹⁶. Учесувала и во организираниот протест по повод испраќањето на поголем број комунисти и други напредно ориентирани лица коишто власта, под форма дека ги повикува на вежба, ги интернирала во логорот Ивањица. Заедно со другите граѓани и таа извикувала гласни негодувања против оваа постапка на власта. По пристигнувањето на возот од Прилеп, во којшто, исто така, се наоѓале интернирани лица од Прилеп и Битола, од страна на насобраниот народ на железничката станица, се испеала „Интернационалата“. По заминувањето на возот, настанало тепање помеѓу жандарите и граѓаните¹⁷.

Значајно е и учеството на Нада во 27-мо мартовските демонстрации во 1941 година. Како реакција на организираната демонстрација од мал број режимски луѓе во градот, партискиот актив во Монополот, во договор со Месниот комитет, организирал исто таква демонстрација, во чии редови во најголем број се нашле монополските работници. Нада била меѓу првите. Гласно ги извикувала општо прифатени пароли против предавничката политика на владата и отпорот против подпишаниот пакт¹⁸. Повторно, по иницијатива на монополскиот актив, на 1 април 1941 година се организирал протестен собир на работниците за покачување на надниците. Нада е еден од иницијаторите за организирање на овој штрајк, на којшто, и покрај отворените заканувања на управникот на Монополот, работниците не се откажале од своите барања¹⁹.

*
* *

Подмолниот напад на фашистичка Германија врз кралството Југославија го означил и крајот на трулата Југословенска држава. Окупаторските германски војски веднаш навлегле во Југославија и воспоставиле во окупираните градови посебни

¹⁶ Архив на Институтот за национална историја во Скопје (понаму АИНИ — Скопје), Стенографски белешки Т. Велес, Скопје, 1957, 93/94, исто и Слафка Фиданова, По повод на една Народнофронтовска акција во Велес во 1940 година, Сп. Историја, Г. III, бр. 1, Скопје, 1967, 78.

¹⁷ Страхил Гигов: Титов Велес до Револуцијата, Сп. Разглед, II/3, Скопје, 1959, 15.

¹⁸ Штрајкови и демонстрации во Велес, Нова Македонија, Г. XXIII, бр. 7569, Скопје, 1967, 4.

¹⁹ Писмени сеќавања на М. Сланев.

команди на места коишто егзистирале сè до доаѓањето на бугарската окупаторска власт. Согледувајќи ја таквата состојба, Нада, како член на Месниот комитет, се вклучила активно во работата на Партијата. Таа, на 15 април 1941 година учествувала на состанокот на МК на којшто се дискутирало за мерките што требало да ги превземе партиската организација во новонастаната ситуација. Како своја одредена политичка ориентација на овој состанок, комитетот зазел став да се собира оружјето расфрлано при повлекувањето и распаѓањето на југословенската војска и да се чува за идните вооружени акции²⁰.

Согласно со овие директиви на Партијата, Нада собирала оружје и друг воен материјал. Во непосредна близина на „Шорка“, каде што се наоѓала нивната бавча, нашла две пушки и еден војнички ранец. Пушките ги закопала во бавчата, а ранецот го донела дома, за што ја известила партиската организација²¹.

Во наредните месеци, во Партиската организација во градот, чијшто член била и Нада, се воделе разговори за разгорувањето на вооруженото востание во Македонија. Несогласувањата настанати во однос на ова прашање, помеѓу ПК на КПЈ за Македонија, на чело со Методија Шаторов-Шарло, и ЦК на КПЈ што бил за кревање на вооруженото востание, се надминале со сменувањето на Шарло од функцијата секретар на ПК на КПЈ за Македонија. Потоа се започнало со интензивни подготовки за вооруженото востание. Ставот на поголемиот дел од комунистите и другите напредно ориентирани лица бил за кревање на вооруженото востание, односно за борба против окупаторот и ослободувањето на својата земја. Нада на тој план се ангажирала во собирање на оружјето. Оружјето што дотогаш се собрало требало да се засолни. Заедно со другите активисти, Нада пренесувала оружје од едната на другата страна на р. Вардар. Нивната бавча се користела како склад за оружје, материјал и сè друго потребно за вооружен отпор. Покрај тоа, во куќата и бавчата, најдувале засолниште и многумина илегалци. Тука се криеле многу партиски работници, меѓу кои што биле и Панче Пешев, Мара Нацева, Благој Давков и др.²².

Во септември 1941 година во нејзината кука се одржал состанок со Лазар Колишевски. Согласно со прифатените заклучоци од состанокот одржан истиот месец во Скопје, на којшто се изразило несогласување со приклучувањето на партиската организација од Македонија кон БРП(к), и во Велес овие

²⁰ Секавање на Борис Гонев.

²¹ Дискусија на Илија Бутникошарев, Зборник Велес и Велешко во НОВ 1941, цит. д. 256/257.

²² Вера Коробар: Девојката со црни очи, Културен Живот, бр. 3, Скопје 1960.

заклучоци биле одобрени и прифатени. На состанокот Лазо ја изнел директивата за исфрлање на партизански одреди во Македонија. Се прочитало и писмото на Коминтерната. На состанокот дискутирала и Нада. Таа ја изложила политичката ситуација во градот, посебно нагласувајќи дека партиската организација во градот има сили да отпочне со вооруженото востание. Таа посебно ја потенцирала големата ангажираност на комунистите, скоевците и другите напредни активисти во собирањето оружје и муниција, притоа напоменувајќи дека дел од тоа оружје се наоѓало закопано во нејзината бавча. На состанокот, на Нада и на сите други членови кои што ангажирано се залагале во спроведувањето на линијата на КПЈ за собирање на оружјето, им било оддадено посебно признание²³.

Во наредните месеци активноста на напредното движење во Велес уште повеќе се зголемила. Ги очекувало многу работа. Требало на народот да му се објасни кој е „ослободителот“, со каква цел е дојден во Македонија и што значи опасноста од него. Затоа се решило во градот да се организира печатница. За тоа постоеле поволни услови. Материјалната база била обезбедена, зашто по заминувањето на претставниците на големосрпската власт од Велес и навлегувањето на Германците во градот, од просториите на Околинското полициско началство биле земен неколку машини за пишување и преса за умножување. Се барало место и луѓе каде што овие машини можеле да се сокријат, затоа што тоа се сметало за најконспиративна работа. Требало да се најде куќа за работа со техниката. По долги барања било одлучено да се сместат машините во куќата на Нада²⁴.

Во нејзината куќа предходно веќе била засолнета една од машините за пишување што била земена од блиското началство. Тоа била една голема канцелариска машина за пишување од марката „Ремингтон“, тешка за носење и чие што отчукување се слушало далеку, што пак претставувало опасност за конспиративното работење со неа. Меѓутоа, она што одлучило партиската техника да се пренесе во куќата на Нада била нејзината целосна револуционерна ангажираност. Нада целосно, во ова време, се посветила околу партиската печатница. Иако неискусна да работи со машината, сепак, се трудела колку што можела да помага. Носела штампарски материјал, бои, вадела делови од партиски материјали и весници итн.

Поради неможноста партиската организација целосно да издава весник во којшто би се прикажувале одредени настани

²³ Прилог на Лазар Колишевски за неговото доаѓање во Велес во 1941 година, Зборник Велес и Велешко во НОВ 1941 година, цит. д. 301/363. Исто види и кај Страхил Гигов: Подготовките и готовноста за вооружено востание во Велес и Велешко во 1941 година.

²⁴ Никола Киров: Илегалниот печат во Велес, Скопје, 1981, 30.

и збиднувања кај нас и во светот, Нада материјалите добивани од Покраинскиот комитет ги разнесувала низ градот. Дел од овие материјали, заедно со Никола Кирков, ги препечатувале преку печатницата во својата кука, а потоа ги разделувале меѓу граѓаните во Велес. Така се одвивала работата на првата партиска печатница во градот. Секако, тоа се подготвувало без искуство, речиси од сите членови на партиското раководство. Но, најважното било тоа што се отпочнало со издавањето на весникот „Народен Билтен“. Најпрво се одлучило весникот да излегува еднаш неделно во формат од цел канцелариски лист и шест страници. Материјалите биле пишувани кај Нада, а весникот потоа се составувал кај Тодор Кирков. Меѓутоа, сè повеќе била евидентна неможност печатницата да остане во куќата на Нада. Пред сè бидејќи нејзината фамилија живеела над градскиот часовник, како и фактот што во близина живееле луѓе кои што не биле наклонети кон движењето, а кои лесно можеле да ги слушаат отчукувањата на машината. Но, она што било одлучувачко е фактот дека во близината на куќата на Бутникошареви живеел началникот на полицискиот участок. Така, при крајот на октомври 1941 година, машината за пишување од куќата на Нада се пренела во куќата на Тодор Кирков²⁵. Во текот на целата оваа активност со партиската печатница Нада покажала голема ангажираност што претставувало натамошен импулс за нејзиниот успешен развој на планот на револуционерната активност.

*
* *

Развојот на народноослободителното движење во Велес во текот на 1941 година не ја оставил рамнодушна бугарската полиција. Полицијата знаела дека Велес бил еден од главните центри на народноослободително движење во Македонија и седиште на Местен и Окружен комитет на КПЈ за Македонија. Затоа се обидувала овој широк фронт на народноослободителното движење да го запре, односно оневозможи во неговата активност. Зголемен бил бројот на интернираните лица, а биле извршени и повеќе затворања.

На 19 ноември 1941 година, бил уапсен Васил Антевски-Дрен, припадник на Скопскиот партизански одред. Под раководството на груповиот полициски началник Балкански, биле превземени опсежни мерки на истражување. За овие активности на полицијата биле известени сите комунисти, скоевци и напредно ориентирани лица. Во врска со тоа Нада добила задача од Никола Бабунски да ги извести сите сомнителни активисти да не излегуваат без потреба на улица, да не се собираат во групи и целиот конспиративен материјал да го сокри-

²⁵ Исто таму, 33, В. Коробар: Девојката со црни очи, цит. статија, 15.

јат²⁶. Нада, дел од материјалите од партиската техника што бил останат кај неа, го сокрила во скривницата, а дел го уништила. Со Благојка Демниева и Димко Митрев успеале да пренесат дел од партиската литература и да ги закопаат во нивната бавча²⁷. Меѓутоа, сепак, настанала провала на партиската техника во Велес.

На 2 декември 1941 година, под раководството на Балкански, бугарската полиција успеала да затвори повеќе комунисти. Бил уапсен дел од МК на КПЈ за Велес, Никола Бабушки, Благојка Демниева и Јовче Чучук, како и Боро Ончев од Скопскиот партизански одред и Александар Петрушевски од Куманово. Следниот ден во рацете на полицијата паднала и една група од 11 младинци и студенти членови на СКОЈ. Во градот завладеала тешка и напната ситуација. Во големо исчекување се нашле сите комунисти, скоевци и напредни лица, бидејќи доколку уапсените би започнале да провалуваат, постоела опасност најголемиот дел од нив да бидат затворени. Нада по цел ден се криела во скривницата. На домашните им кажала, доколку ја побара полицијата, да кажат дека е замината во друг град. Сè било во големо исчекување. Сепак, никој од уапсените не провалил никого²⁸. Тоа создало расположение и оптимизам во редовите на партијата коешто најдиректно се реперкуирало и врз натамошната работа. Партиската и скоевската организација ја продолжила својата активност со несмалено темпо. На местата на уапсените членови на МК, биле кооптирани нови и бил формиран нов МК на КПЈ за Велес. Нада се гордеела со своите другари коишто ништо не кажале пред полицијата. Тоа пак значело дека и најтешките тортури не можеле да ја скришат цврстата волја којашто била еден од најважните фактори да се успее во борбата за национална и социјална слобода на Македонскиот народ.

*

*

*

Во текот на 1942 година, не само за Нада, туку и за сите партиски и скоевски активисти, настапиле преломни моменти. Активностите на Партијата во оваа година биле ориентирани, пред сè, кон организирање и исфрлање на партизански одред. За таа цел се вршеле консултации со членовите на Покраинскиот комитет на Македонија. За сите поставени прашања и донесени решенија, Партијата ги известувала своите членови. Нада, во овие преломни моменти, секогаш била во центарот

²⁶ Писмени сеќавања на Н. Бабушки.

²⁷ В. Ивановска: Нада Бутникошарева беше бестрашен борец, цит. статија.

²⁸ Писмени сеќавања на Илија Бутникошарев, се чуваат кај неговата сопруга.

на збиднувањата. Кога во јануари 1942 година, во Велес престојувала Мара Нацева којашто истовремено извршила и ревизија во партиската организација, донесените решенија и заклучоци од тој состанок Нада ги пренела во својата партиска ќелија²⁹. Таа членовите на ќелијата: Орце Ѓаков, Родна Кузманова, Тоде Коларов, Васа Есмерова и Лазо Илиев од Крива Круша, како и Благој Страчков, кој како секретар на оваа ќелија ја овластил Нада да ги извести членовите за состанокот, ги запознала за претстојните задачи коишто се поставиле пред членството околу организирањето на партизанскиот одред. Во спроведувањето на заклучоците на партиската организација за исфрлање на партизанскиот одред, Нада добила задача да работи со жените во својот реон. Заедно со Оне Тодоровски и Васа Капчева, Нада, сè додека не заминала во партизани, работела на собирањето на облека, обувки, цемпери и други потреби за идните партизани³⁰.

Особено засилена активност на овој план се спровела во март 1942 година. Во ова време во Велес престојувале Мирче Ацев и Страшо Пинџур, кои што со себе ги донеле специјалните упатства за организирање на вооружената борба во Велешко. Согласно со овие упатства во почетокот на пролетта требало да се организира партизански одред во Велешко. Во меѓувреме секретар на партиската ќелија, што дотогаш ја водел Благој Страчков, станала Нада. Со ќелијата, во која членувале: Тоде Коларов, Родна Кузманова, Васа Капчева, Орце Ѓаков, таа раководела сè до нејзиното заминување во партизани, во септември 1942 година. Со членовите на ќелијата успешно ја реализирала својата замисла за собирање оружје и одредени прехранбени производи³¹. Во меѓувреме се ангажирала и во подготовките на штрајкот на учениците во велешката гимназија во месец март. Во текот на штрајкот, учествувале во дискусиите со учениците од гимназијата за тоа како успешно до крај да се заврши штрајкот³².

Значајна улога во овој период Нада одиграла и во мобилизирањето на жените преку тн. посебна комисија за жени, составена од истакнати активисти во градот. Во 1942 година, по иницијатива на Партиската организација била формирана и посебна комисија за политичка работа меѓу жените на ниво на градот во која влегувале: Нада Бутникошарева, Маца Карбева, Вера Мирчева, Александра Пејкова, Маца Мирчева, Драгица Коробарева, Маца Караѓорѓева, Коцка Тошанова, Зорка Арсова и други. Всушност, комисијата преставувала прв антифашистички одбор на жените, што со извесни измени и до-

²⁹ Страхил Гигов: Секавања, Скопје, 1976, 214.

³⁰ АИНИ — Скопје, Стенографски белешки Т. Велес, 92/93.

³¹ Писмени секавања на Васа Капчева, 3.

³² Андреев Анче: Учениците три дена штрајкуваа, В. Вардарски Глас, Титов Велес, 1982, 7.

полнувања постоел сè до крајот на 1942 година. Антифашистичкиот одбор на жените, во прво време пројавил активност преку легалното женско друштво „Књегиња Надежда“. Преку друштвото се организирале приредби и излети за работа на широк фронт меѓу жените. Благодарейќи на оваа политичка активност меѓу жените, мнозинството од велешките жени ги помагале подготовките за организирање на велешкиот партизански одред. По излегувањето на партизаните, доброволно се плетеле чорапи, пуловери, се шиеле кошули итн.

Во мај 1942 година, Нада учествувала и во организирањето на Мајските демонстрации на жените. Во текот на демонстрациите, таа со другите членови на одборот била во првите редови, истовремено, поттикнувајќи ги останатите жени да истраат во демонстрациите. Демонстрацијата се организирила под паролата „Не ги даваме нашите синови во бугарската војска“ и „Не сме ги хранеле за топовско месо“. Иако демонстрацијата била растурена од бугарската полиција, таа сепак одиграла голема улога. Пред сè, преку неа се зајакнал антифашистичкиот фронт на жените и нивните акции, од ден на ден, станувале сè поорганизирани и поединствени. За ова зајакнување на антифашистичкиот фронт на жените, секако дека важно место ѝ припаѓало и на Нада, којашто и после оваа демонстрација ги користела сите прилики каде што се собирале поголем број жени, како што биле фурниите за леб, комесарствата за исхрана, вратите на тугуновиот склад итн. за да ги запознае жените со моменталната ситуација и актуелните политички настани како и со борбата против окупаторот³³.

По излегувањето на партизаните и формирањето на партизанскиот одред „Димитар Влахов“, во април 1942 година, Нада пројавила исклучително плодна активност. Излегувањето на партизаните и формирањето на партизанскиот одред, преставувало голем успех во борбата против омразениот окупатор. Меѓутоа, формирањето на одредот без ангажирањето на целото население не можело да опстане ако и понатаму неуморно не се работело на неговото натамошно омасовување и обезбедување на постојана врска со градот. Во тој поглед, сите комунисти, скоевци и останатото население, покажале висок степен на борбен морал, што било и основен предуслов за победата на окупаторот и извојувањето на конечната слобода.

*

* *

Велешката партиска организација, со својот Воен штаб го мобилизирала членството и луѓето што биле организирани

³³ Вера Весковиќ — Вангели: Мајската демонстрација на Велешките жени во 1942 година, Сп. Историја, бр. 1, Скопје, 1968.

во партиски групи, кружоци и слично во пренесувањето на оружјето на теренот на Лисец, додека преку воениот комитет обезбедила врски на теренот и ги создале првите јатки на одредот на Лисец и Азот. Преку добро организираната акција во базите биле испратени активистите кои наместо да заминат во бугарската војска како војници, заминале во партизани и го создале одредот „Димитар Влахов“. Во такви прилики, се спровела акција за приклучување кон Одредот на нови лица коишто се наоѓале во градот. Нада била неуморна во тие пресудни моменти. Преку Димче Мирчев и Анде Кошулчев, членови на Воениот штаб, добила задача да организира обезбедување и снабдување со неопходните потреби за илегализирани борци од Скопје, Куманово и Прилеп, кои во текот на пролетта требало да заминат во велешкиот партизански одред. Преку посебно организирани илегални врски во градот, Нада го овозможила нивното префрлување надвор од Велес³⁴.

Првото успешно вооружено судрување на велешкиот партизански одред со бугарската војска во јуни 1942 година било добро примено од народот во градот и селото. За овој успех известувал и весникот, на партиската организација „Народен Билтен“. Тоа пак се искористило од Нада и другите активисти да вршат агитација меѓу населението за неговото порешително спротивставување на мерките на окупаторската власт и уште пошироко да се повикаат на сите акции што велешката партиска организација ги превземала против окупаторската власт. За таа цел, на неколку пати Нада во текот на летото на 1942 година престојувала во повеќе села на Азот каде што меѓу населението агитирала прехранбените производи да не ги даваат на бугарската власт, туку истите да ги кријат за партизанското движење. Ја користела приликата во договорите со Воените комитети во селата да ја истакне потребата од заминување во партизани на дел од селското население, и тоа најпрво на она кое што требало да оди во војска или кое што во меѓувреме било дојдено дома на одсуство. И самата истакнувала, притоа дека и таа ќе замене во одредот каде со пушка в рака ќе се бори против окупаторот³⁵.

Во текот на летото 1942 година Нада била во непосредна врска со поголем број лица кои требало да заминат во партизанскиот одред. Дел од нив бугарската полиција ги барала за да ги уапси. За тоа се барало решение за нивно што побезбедно сокривање.

Партизанскиот одред во текот на летото извршил повеќе успешни акции. Така, била запалена архивата на општината во с. Рудник, бил одржан митинг во с. Крива Круша, била

³⁴ АИНИ — Скопје, Стенографски белешки Велешки партизански одред, Скопје, 1962, 84.

³⁵ Сеќавање на Вера Мирчева — Бабунска, Милан Сланев, Горѓи Крстев и други современници.

нападната општината во с. Фојница, биле ликвидирани неколку претставници на окупаторската власт, а биле вршени диверзии на железничката линија и на телефонските мрежи, како и заплenuвање на оружје, муниција и други материјали³⁶. Користејќи го одзивот на овие акции, Нада, по директива на партиската организација, вршела агитационо-политичка работа сред населението во градот. Посебно организирано настапувала меѓу младинците за нивно помагање на народноослободителната борба. Благодарение на оваа неуморна активност на Нада и другите членови, во градот и неговата околина биле регрутирани нови борци, така што веќе во септември Одредот нараснал и се зголемил на повеќе од 70 борци.

Активноста на Нада, меѓутоа, не останала незабележана од страна на полицијата којашто ги засилила своите мерки со цел да ги открие организаторите на вооружената борба во градот. Се организирано следење на сомнителните лица, како и собирање на податоци од своите соработници³⁷. Во август 1942 година и Нада е ставена на списокот на полицијата на сомнителните. Бил издаден и налог за нејзино приведување. Едно утро, во средината на месец август, двајца полицајци затропаа на нејзината врата. Нада ги забележала од прозорецот и веднаш се сокрила во скривницата. Претходно се договорила со својата мајка да им каже ако неа ја бараат, дека не е дома. И навистина, штом мајка ѝ ја отворила портата, полицијата ја побарала Нада. По добиениот одговор дека не е дома, полицајците си заминале. Тоа веќе претставувало знак за опасност за Нада. Затоа, уште истиот ден, стапила во контакт со Анде Кошулчев кој ѝ предложил, поради неможноста да остане во градот, да замине во партизани³⁸.

*

*

*

Во првата половина на септември 1942 година, Нада со една група илегално го напуштила Велес и заминала во правецот на с. Ораовец. Со неа, во групата биле и Јовче Матев, Тоде Бисин, Јордан Јорданов, Благој Кирков, Благој Горев, Благој Јанушев, Благој Страчков, Славе Петковски, Трајче Панов, Трајко Купенков, Горѓи Бобевски и Родна Ивева. Избегнувајќи ги потерите по патот, групата стигнала во близина на

³⁶ За овие и за други акции на Одредот види поопширно во Стенографски Белешки за ВПО „Димитар Влахов“, како и во книгата на Никола Кирков и Јордан Леов, Велес во НОБ, Скопје, 1952.

³⁷ За ова поопширно види кај д-р Миле Тодоровски: Формирањето на бугарските окупаторски организации и друштва во Велес и Велешко и нивниот неуспех, Зборник Велес и Велешко во НОБ 1942 година, Титов Велес, 1969, 149—159.

³⁸ ИА Титов Велес, Ф. Околиска полициска управа, нерегистриран материјал.

селото и се засолнила во Ораовечката Корија³⁹. Тука се соединиле со дел од борците на одредот „Димитар Влахов“. Пристигнувањето на новите борци предизвикало радост кај другите борци од одредот, бидејќи зголемувањето на Одредот истовремено значело и превземање на акции од пошироки размери, а со тоа и нанесување на удари на окупаторот.

По пристигнувањето на овој терен, Нада учествувала и во првата борбена акција. По разработениот план од страна на Мице Козар и Борис Трајковски-Љубуриќ, се извршил напад на с. Фојница. Во текот на нападот, Нада со една група борци го обезбедувала приодот кон селото. Акцијата во целост успеала. Биле запленети, покрај другото, и 18 пушки, преку 500 куршуми и еден радио апарат, поголема сума пари и др. Нада, во текот на извршувањето на акцијата што била проследена со борбени акции против стражата којашто се засолнила во општинската зграда, покажала висок степен на борбеност и храброст⁴⁰.

По акцијата, борците, поради опасноста од доаѓањето на бугарските воени единици, се повлекле од селото преку местоста „Св. Петка“ што се наоѓала помеѓу селата Долно Врановци и Бусилци. Потоа преку Кривокрушката Планина, Одредот се упатил преку Вртешка за с. Габровник, односно за Габровската Шума. Во текот на овој напорен марш, Нада се покажала доста издржлива. И покрај големите болки во нозете што уште повеќе се зголемувале со раните направени од плускавиците, Нада ниту во еден момент не се појалила дека ѝ е тешко⁴¹. На Габровска Планина се сретнала со Мирче Ацев и Страшо Пинџур. Во меѓувреме се реорганизирали одредот „Димитар Влахов“ којшто, поради големиот број борци, се поделил на три чети. За командант на одредот бил наименуван Мице Козар, Трајко Бошковски-Тарџанот за комесар, Димче Мирчев за заменик на командантот, а Благој Ѓорев за заменик на комесарот. Сите борци биле среќни, а меѓу нив најсреќна била Нада, која имала и зошто да се радува, бидејќи огромните напори, што таа со останатите комунисти, скоевци и напредно ориентиран лица ги спроведувале за исфрлање и зголемување на Одредот, најпосле вродиле со плод. Самото нејзино присуство во Одредот значело исполнување на нејзината дамнешна желба — со оружје в рака да се бори против окупаторот⁴².

По реорганизацијата на Одредот, Нада била вклучена во составот на Втората чета. Командир на четата бил Јордан Лазовски-Џвајот, а комесар Благој Страчков. Како борец на Втора чета, Нада учествувала во сите борбени акции изведу-

³⁹ Писмени сеќавања на Ѓорѓи Крстев, II дел, 39.

⁴⁰ Павле Игновски — Секула: Нападот на село Фојница, Народен Билтен, Титов Велес, 9 ноември 1961, 12.

⁴¹ Писмени сеќавања на Ѓорѓи Крстев, 42.

⁴² Н. Кирков — Ј. Леов, Велес во НОВ, цит. д. 92/93.

вани на теренот на Клепата, каде што бил и реонот на дејствување на четата. Првата акција четата ја извршила на 25 септември 1942 година во с. Поменово. По одржаниот митинг во селото и заплenuвањето на поголемиот дел од архивата, четата се повлекла кон с. Степанци. Таму на 28 септември извршила напад на рудникот за Моминок. Во текот на оваа акција Нада добила задолжение со група борци да изврши напад на рударското окно. Запленетите експлозивни средства и прехранбените производи борците ги однеле со себе. Четата потоа, поради организираните потери на бугарската војска и полиција, го сменила правецот на движење и се упатила кон Кавадарци. По неколкудневен престој по селата на кавадаречка околија, а поради неможнoста да воспостават здрави врски со кавадаречката партиска организација, четата повторно се вратила на велешки терен⁴³.

Маршовите, исполнети со повеќедневни напорни движења по планинските масиви, Нада повторно успешно ги издржала. Ја делела судбината со останатите борци и секогаш се наоѓала да помогне на истоштените борци. Во ниту еден момент не дала знак на колебливост, несигурност или малодушност. Често пати, додека четата се наоѓала на логорување или одмор, ги земала алиштата на борците и ги перела. Готвела убави и вкусни јадења што борците со апетит ги јаделе. Бил омилен нејзиниот „специјалитет“ на грав, кој се готвел во поголеми количини. Така, Нада била целосно ангажирана во текот на денот што пак создавало вистинско задоволство и верба во она нејзиното дека „бргу ќе го победиме окупаторот“⁴⁴.

Во почетокот на ноември 1942 година четата се поврзала со свои луѓе од селата Степанци и Фојница од коишто раководството се запознало со ситуацијата на тој терен. По добиените информации дека на овој терен окупаторот и понатаму вршел потрага по партизаните, се донело решение борците да се повлечат во коријата што се наоѓала помеѓу селата Крајници и Фојница⁴⁵. На овој терен, во почетокот на ноември, кон четата се приклучил и заменикот политички комесар Благој Горев. Набргу по своето доаѓање Б. Горев одржал состанокот со борците. На состанокот тој ги запознал борците дека со оглед на неможнoста четата да врши постојани маневрирања, најдобро решение било четата да се раздели на групи. Во своето понатамошно образложение Б. Горев го изнел и фактот дека четата разделена на групи полесно би можела да се снабдува со храна, да маневрира и да се засолни во текот на зимскиот период. Овој негов предлог бил едногласно прифатен⁴⁶.

⁴³ Исто таму, 106/110.

⁴⁴ Секавање на Јордан Лазовски — Цвајот.

⁴⁵ Стенографски белешки за ВПО, 288/289.

⁴⁶ Н. Кирков — Ј. Леов, Велес во НОБ, цит. д. 113/114.

Согласно со прифатеното решение за разделување на четата на помали групи, една група во состав: Перко Андреев, Киро Неделковски, Борис Бурчевски заминале за Степанци, додека друга група за Кавадарци, а групата со Нада отстанала со политичкиот комесар на теренот помеѓу селата Фојница и Скачинци. Во текот на овие маневри, додека дел од борците со кои бил и Б. Горев се ангажирале за изнаоѓање подобро место за засолнување, загинал Б. Горев. Тој бил предаден од слугите на окупаторот. Загинал во судир со бугарската полиција во непосредна близина на с. Ново Село. Тоа претставувало голем удар за целото народноослободително движење и посебно за борците на Одредот. Настанале тешки моменти за борците. Се донело одлука од страна на одредското раководство, во чиј состав како политички комесар била наименувана Нада, борците да се повлечат кон Фојничко. По повеќедневни маневрирања, во втората половина на ноември и првата половина на декември 1942 година, Нада со борците се повлекла повторно во базата на Клепата⁴⁷. Тука Нада во својство на политички комесар на четата, заедно со борците извршиле повеќе успешни акции за собирање на храна и на облека. Всушност дејноста на четата во ова време се ограничила исклучиво на прибирање на храна и на облека и на извршување на политички акции меѓу населението. Тоа се правело со единствена цел да се создадат услови за презимување на четата на овој терен.

*
* *

Во првата половина на декември 1942 година, Нада со групата од 14 борци, се засолнила во месноста „Пешти“, близу реката Бабуна. Меѓутоа, поради несигурноста на теренот, групата повторно се вратила на фојнички терен, односно, се засолнила во фојничката пештера. Пештерата всушност преставувала база за борците и сигурно засолниште од потерите. Но борците во пештерата биле забележани од Тоде Мирчевски од с. Фојница, соработник на бугарскиот окупатор. Тој за тоа ги известил бугарските власти. Во едно магливо студеникаво утро, на 16 декември 1942 година, пештерата била опколена од бугарските војници и полицајци. Борците преморени спиеле. Единствениот стражар, Димче Јовевски-Здравко, се повлекол поблиску до пештерата. Кога ги забележал војниците, го известил командирот Јордан Лазовски. Потоа, биле алармирани и другите борци. Бугарите, ништо не претчувствувајќи, се приближувале кон пештерата. Во таква ситуација, Јордан Лазовски во договор со другите борци, донел решение да се пука на Бугарите кога тие ќе се приближат до одредена далечина од

⁴⁷ Исто таму, 116.

пештерата. Меѓутоа, пушкомитралезот на Тодор Трчков, со кој што требало да се одпочне со пукањето, се расипал⁴⁸.

Во тие моменти, кога и секундите одлучувале, Ј. Лазовски им се обратил на борците со зборовите дека, за да создаде забуна меѓу војниците ќе фрли бомба, по што борците требало да извршат јуриш и да го пробијат обрачот. По договорот, командирот ја фрлил бомбата и се слушнала силна експлозија. За миг потоа се слушнале и други експлозии од бомбите кои што останатите борци ги фрлиле кон Бугарите. Истовремено се отпочнало и со пукање. Бугарите одговориле со силно концентрично пукање од пушки и пушкомитралези. Нада, заедно со Родна Ивева и Тодор Трчков, била на излезот на пештерата постојано пукајќи кон непријателот. Во тие моменти, од страна на Бугарите се слушнала викање дека нивниот командир бил убиен. Настанало колебање кај Бугарите. Тоа го искористиле борците и еден по еден се извлекувале од пештерата⁴⁹.

Во општиот пробив, од пештерата успеале да се спасат дел од борците, додека Анде Кошкулчев, Родна Ивева, Стојан Јанев-Чашкарецот, Трајче Панов, Благој Јанушев и Миле Милевски храбро загинале. Нада, во текот на излегувањето од пештерата е ранета. Со последните сили се пробила низ обрачот и се упатила кон с. Фојница. Под селото, поради премореност се сокрила во еден жбун. Меѓутоа, во потрагата што Бугарите ја организирале по преживеаните борци, неа ја нашол Петре Мирчев од с. Фојница. Забележувајќи ја Нада, која западнала во бесознание, се приближил до неа. Нада го гледала со своите крупни и благородни очи. Очекувала спас од него, мислејќи дека сепак поради познанството со тако ѝ, Петре нема да ја предаде. Но, П. Мирчев не покажал сожалување кон младата девојка. И покрај тоа што ја познавал Нада, ладнокрвно на нишанил кон неа. Од еден метар далечина испукал три куршуми. Местата каде што било погодено телото се претвориле во три огромни дупки. Потоа ги извезил Бугарите. Нада била површно закопана во блискиот дол⁵⁰.

Така загинала Нада Бутникошарева. Имала само 23 години и се наоѓала на почетокот на својот живот. Не ја доживеела слободата на која што многу се радувала. Со нејзината смрт, народноослободителната борба, не само во Велешко, туку и во цела Македонија загубила еден прекален и чесен борец. Неј-

⁴⁸ Тодор Трчков: Фојничката пештера — пролеана со крвта на храбрите В. Народен Билтен, Титов Велес, 9 ноември 1961, 5.

⁴⁹ Писмени Сеќавања на Јордан Лазовски — Цвајот и лични сеќавања на Тодор Трчков.

⁵⁰ Архив на Македонија — Скопје, Обласна полициска управа — Скопје, нерегистриран материјал.

зиниот лик засекогаш ќе остане во сеќавањата на нејзините соборци, а нејзиното дело ќе биде поттик за идните генерации коишто на нејзиниот пример ќе се учат како да се брани и чува слободата на сопствениот народ.

Gorgi MALKOVSKI

NADA BUTNIKOSHAREVA (1919—1942)

S u m m a r y

The article, divided into several subtitles, portrays Nada Butnikoshareva who fought from the beginning of World War II. On the basis of the available documentation and literature, as well as the reminiscences of her contemporaries, we have made a synthetic portrayal of the fighter of her contemporaries, we have made a synthetic portrait of the fighter who gave her young life for the freedom of her people. From a young progressive activist, Nada Butnikoshareva had grown and developed into an activist who had directly taken part in the preparations for an armed uprising. Later, as a fighter in the largest partisan detachment in Macedonia in 1942, the Dimitar Vlahov Detachment, where she also took up leading functions through political activities, she agitated among the popular masses calling for their mobilization in the military units. In such an action, being badly wounded, in a direct encounter with the Bulgarian police, she was killed by a collaborator with the Bulgarian occupier on 16 th December 1942.